

A HALHATATLAN HEINE

A Rajna partján, Düsseldorfban született, a Szajna partján, Párizsban — kerek száz éve, 1856. február 17-én — meghalt; s az emberiség egyik legnagyobb lírikusa volt.

...Egy szellemes francia *romantique défroqué*-nak „kiugrott romantikusnak” nevezett egyszer engem. Nagyon elnéző vagyok ott, ahol szellemmel találkozom, s bármily rosszakarató volt e megjegyzés, élvezet volt hallgatnom. Mert találó! *Minden ádáz küzdelmemben, melyet a romantika ellen vívtam — hiába, mindig a romantika embere voltam*, mégpedig nagyobb mértékben, mintsem magam is sejtettem volna. Mikor a német romantikus költészetre halálos csapásokat mértem, egyszerre csak epedni kezdtem ismét a képzelet regényes vidékeinek virágai után, s megragadván a lantot, énekeltem újra; s dalaimban, hallgató feltűnnek ismét — mint rendszeren — a holdvilágos éjszakák: a fülemüle csattogását hallom, a költő lelkét újra ihlet szállja meg. *Tudom, 'a romantikus költészet utolsó szabad erdei dala'* ezek, s én vagyok utolsó dalnokuk: én zárom le a régi német lírai költők sorát és nyitom meg egyúttal az új, a modern német líra iskoláját. Így nyilatkozik felőlem az irodalomtörténet. Nem volna illő, ha e méltánylásra bővebben kiterjeszkedném; de annyit bizonyára elmondhatok, hogy a német romantikus költészet történetében említésreméltó hely illet meg...”

Saját vallomása ez, kályhába szórt *Emlékiratainak* ama lapjairól, melyeket megkímélt a tűz. Hallani fogjuk alább, mint szólja le majd az egész irodalomtörténetet; fenti ítéletét, lám, önkézevel hitelesíti mégis. Amikor a romantika ellen beszél, ama romantika ellen, melyre valóban ő mért halálos csapásokat: azt a retrográd értelmezést sújtja, melyet a romantikának — Németországban, s Franciaországban egyaránt — egy múltbanéző, lovagregés, középkori kísértetidéző iskola adott. Án! amikor a valódi, a teljes,

a nagy romantikával vállal szolidaritást, akkor százada hű gyermekének vallja magát, s büszkén áll egyivású kortársai, Puskin és Mickiewicz, Hugo és Keats, Byron és Shelley, Leopardi és Vörösmarty közé: az európai romantika grandiózus, a világirodalomban így, együtt

még sosem látott költőcsapatába, melynek dalába belévegyül már dicső öcséiknek, a Musset-knek, a Lermontovoknak a Petőfiéknak hangja is. A 19. század első felének metternichi vasfűdő alá borított, szentszövetségi Európája fölött e szabad, óriás költőcsapat nagy éneke szárnyal (s közte a Heinéé kínálja tán legbúvösebben a szabadulást, ezer-egyéjszakai távlatival): az európai Negyvennyolc roppant nyitányát zengik ők. S mikor elzúg a Negyvennyolc, mikor „Európa csendes, újra csendes”, s mikor

aztán Hugó kivételével mindet, öregét-ifjút egyaránt Heine éli túl — akkor az ő tollának hegye a jövődőbe mutat. Mert aki 1827-ben a *Dalok könyvét* szívéhez szorítva állt a megígéztet Németország elé, szinte a göttingai egyetemről lépve ki a német dalköltészet Goethével vetkőző megújítójaként, s aki aztán Párizsban — mert az „Ifjú Németország” harcosának útja emigrációba vezetett — egy nagy elbeszélő költeményben, az *Atta Troll*ban a romantikát „végezte ki”, a *Németország* című *téli regében* pedig a német militarizmus arisztofaneszi szatiráját írta meg — annak a költőnek útja már 1844 óta nyílt eggyenes.

Akkor jelent meg ama *téli rege*, mely azonban nemcsak a német militarizmus és reakció ostora, nemcsak arisztofaneszi szatíra volt, hanem egyúttal a békés, demokrata német egység költői manifesztuma is — és a szocializmus, a Marx-ihletet szocializmus első és mindjárt klasszikus riadója a világirodalomban. Igen, Engels akkor fordította le *A takácsokat* angolra s üdvözölte Heinében „a legnagyobb élő német költőt” ki íme „so-

rainkhoz csatlakozott“; akkor kötött személyes barátságot Párizsban Marx és Heine, a két német bújdosó — s a *téli rege*, a *Németország* nyomdai levonatainak első olvasója is Marx volt, aki négy év múlva megírja *Kiáltványát*; s huszonhét év múlva Heine már rég halott, mikor a *téli rege* utolsó strofáinak emléke csendül vissza a *Polgárháború Franciaországban* klasszikus marx-i végzavaiban. Maga Heine pedig utolsó fenntartásait élete legvégén, 1855-ben veti el: nagy számadást végzett magában, de félreérthetetlen testamentumot hagyott. Ugyanazt, ami költészetének is summája volt, e káprázatos művészetét: *a legmagasabbrendű művészi Szépség és a legegységesebb társadalmi Igazság bonthatatlan egységét, belső azonosságát, ami e költőnek remekművekkel bizonyított hite volt.*

Iffjúság, Párizs, agónia: így szokták tagolni életét. Érintettük itt mind a hármát — de mily szegényesen! Mi minden maradt említetlen. Nemcsak a heinei próza villogása, az *Emlékiratoké*, az *Ütiképeké*, a kritikáké, nagy tanulmányoké, polémiáké, cikkeké, ami mind-mind magában is halhatatlanná teszi a romantikus német próza, az ihletett esztétika, s a legfényesebb nagy-publicisztika mesterét. Nem; nemcsak ez: még annyi verse, verseskönyve is! Forduljunk hát egy magyar költőhöz, aki egyúttal a világirodalomnak is páratlan ismerője volt — s azért épp őhozzá, mert egész költői vérmérséklete, társadalmi és lírai habitusa Heinétől mindenestül idegen: Babits Mihályhoz. Amit ő mond, az a nehezen — s végképp tán sosem — legyűrt egyéni tartózkodáson áttörő kénytelen hódolat — profán szóval: a becsület szakember hódolata. Nem a Petőfi s az Ady újjongó, hálás Heine-szerelme, nem a testvérgéniuszoké — hanem az idegennek hódoló jelentkezése, a kritikus költőé, kire hallgatni épp ezért érdemes:

„Heinénak“ — írja ő — „otthona a romantika. De a romantika eszményei közül csak a szabadságeszménnyel azonosította magát teljesen. Nem mintha az *Ütiképek*ben ezt még különösebben használná. De a penge villog, mielőtt még vágnának vele. Dalokat szőtt bele az *Ütiképek*be, de már készítette azt a könyvét is, *amellyel a német dalköltészetben egyszerezre Goethe mellé ugrott: a Buch der Liedert.* Vajon ma is oly népszerű-e még ez a könyv, mint az én fiataloromban? Akkor Magyarországon majd minden poéta egy kicsit hatása alatt állt. Diákkorunkban ebből fordítgattunk, első költői gyakorlatok gyanánt. A kilencvenes években, mikor az emberek kezdtek tel-

jesen elszokni a versolvasástól, Heine volt az, akit még olvashatónak találtak. Könnyűségében talán sok a veszedelmes újságíró-rutin. Minden mai zsurnalisztikus költészet üke ő. De minduntalan áttör a rutinon valami másfajta könnyűség hangja; *valami primitív, mely egyszerűsége, amelyet a költő mintha egyenesen az ősforrásból merített volna, a nép ajkáról, mint Petőfi...* Igazi világa a rövid dalokban tárul ki. *Fény és nosztalgia soha így nem égett! A vágy soha mélyebbet nem sóhajtott...* Ugyáltszik hiába temette a romantikát, s hiába találta meg *Újabb Verseiben* a könnyű realiztikus lírai hangját... A verseskönyv után egy románc jött, sőt egész trochaikus eposz, az *Atta Troll*, amely csúfolódásnak indult, de fantázia lett. Romantikus fantázia, szentivánerji álom. A gúny hangja kicsalta sírjából az alvó romantikát, még egy utolsó nagy bővöltre: mint ahogy a szentek legszebb csodáikat a saját sírjukon viszik végbe...”

Még amit Heine „veszedelmes zsurnalizmusában“ Babits megrö — másfelől nézvést az is éppenséggel tündöklő erény. S nem is idéztem a szép sorokat, melyekben Heinét jellegzetes pólusai, az érzelmesség s a gúny közt vizsgálja: túlon túl sommás eljárás az is. Kiemeltem azonban szövegéből a feltétlenül bizonyos világirodalmi ítélet sorait, mert igaz: varázsának teljét az teszi, hogy a népköltészet forrása fölé oly mélyen hajolt, mint utána majd még csak Petőfi, s hogy költői világának mérhetetlenségéből az emberi lélek legérzékenyebb, fényes sugarai, az emberi vágy legmélyebb sóhajai törtek elő. De a *Buch der Lieder*, s az *Atta Troll* után is — s immár csak szorosán művészi szempontból: a *téli rege*, a *Németország* csodálatosan csapongó asszociációi, iróniái, érzést, mondanivalót magával a rímmel, sor-lecsapással, rávágással kifejező varázslatai már-már a jövő századba küldözgetik előre a művészi kifejezés új lehetőségeinek fényjeleit. A kábító rímzenéjű *Zeitgedichte* a forradalom-váró Európa szívdobogása; a Babits-említett *Neue Gedichte* mögött egy lelkesülő párizsi németet látunk, a porond és a lant Heiréjét, a már-már szocialista költőt, az ifjú európai lírikusok és értelmiségiek bűvös zavú bálványát, aki bibliai erkölcsből és hellén pogányságból gyúr új vallást magának, hogy az egészet aztán a szocializmus értelmi fenségébe emelje, mint eretnek német és európai orákulum, akihez nap-nap után állítanak be németországi zarándokok. Ott fogadja őket később, immár évek óta halálos betegen, egy elcsendesült Európában, ötödik emeleti párizsi matrác-sírjában,

ahogy hosszú haldoklásának ágját nevezí. A *Romancero* orgonabugása, a *Lazarus* tompa litániája hangzik fel onnét, az utolsó verseké. Hol vannak már a május és a szerelem halhatatlan dalai, a Szépség és Öröm megannyi tökélye, s hol var a *Két gránátos*, a *Donna Clara*, a zeneköltők szárnyán szálló *Loreley*, a csodálatos versek, dalok, románcok, balladák? Hangja — írja egy magyar méltatója — egyre halkabb lesz, s végül észrevétlenül kapcsolódik bele a szférák zenéjébe.

De vajon észrevétlenül-e? Ó, nem: a költő dolgozik, a költő békétlen, veszekszik. Műveit forgatják, „ellenmondásokat“ firtatnak benne — a lángelme nem szenvedheti:

— Ellenmondásnak nevezik a balgák, ha nem csukod be szemed a látvány egyik fele elől! Az én szocializmusom nem barakkokból és fekete kenyérből áll, hanem bíbor ruhákból, zenéből és komédiásokból... Német párizsinak szültem, zsidó németnek, gyűlölt politikai száműzöttnek, aki eped a drága, az ott-honos, a jó öreg Németországért, szkeptikus szenvedőnek keresztényi türelemmel, romantikus költőnek, aki klasszikus formákban fejezi ki a modern szellemet... Azt hiszed, magamat nem látom oly világosan, mint a világot? Az igazság valóban a hideg fehér fényben van-e, vagy a szívárványszínem ama ragyogó játékában, mely bennem összeolvad? Eh! a ti filiszter kritikátok summázní fog engem halálom után egyetlen mondatban; vagy szétszabdálja a karakteremet s megvizsgálja, mennyire ellenmondanak a darabok egymásnak és osztályoz, mint egy iskolamester, hogy ennyi jó kalkulá s dukált ezekért a tulajdonságokért, ennyi rossz meg azokért. Biográfusok szatócsmódra fognak mérlegelni, mirt Kant az istenséget. Brrr!... Ha három tonnát összeírnak felőlem, akkor is csak oly kevéssé fognak megérteni, mint a Kozmoszt, melyet visszatükrözök. Ellenmond-e a fenyő a rózsának? Vagy a lótu szok völgye a jéghegynék?...

Igen, magát is oly világosan látta ő, mint a világot. Költészetének roppant sugártörésében ószövetségi emlékek, pogány hellén hajnalok, ősgermán érzelmességek és francia szellemességek fényei cikáznak egymáson át meg át. Csak egy uralkodó csillagzat ragyogja be — amit meg is pillantottunk az imént: Szépség és Igazság egymást feltételező létének hite, mint a remekmű egyetlen lehetősége. Ősgermán érzelmesség... Igen, annak tengerén ring csolnaka; de

felszerelte magát e parttalan óceánon a latinos értelem fegyverével, a kritika toledói pengéjével, gúny és öngúny pontosan reagáló műszereivel. Nem tévedhet — nem is téved el.

Még akkor sem, amikor — kerek száz éve — a halál révére érkezik.

Valaki, látogató, Istenre emlékezteti a haldoklót: kérte-é már bocsánatát? De a haldokló szelleme nem haldoklik, kínjai közt hatalmasat villan, s világhírű lesz a szó, mit a kérdezőnek odavet: „Legyen csak nyugodt. *Dieu me pardonnera, c'est son métier!*“ Isten megbocsát, hisz' ez a mestersége!... S már csak a magyar orvosára figyel, a pesti Gruby doktorra, aki nem álltatja többé; nem is lehet *ezt* a beteget. Február 16-án délután háromszor egymásután suttogja: *Schreiben! S követelődzve felkiált: Papier! Bleistift! Irni! Papírt! Ceruzát!* Ezek utolsó szavai.

Február 17-én reggel háromnegyedöt-kor lélegzik utolsót. Száz éve éppen.

Husadikán délelőtt, ködös téli hidegben, vagy százan kísérik koporsóját, emigráns németek. Köztük a francia szellemet nem kisebb követek képviselik, mint Mignet, a történetíró, s mint a kibújdosott Victor Hugo nagy barátja, Théophile Gautier, kit „a legmélysege sebb hódolattal“ nevez majd mesterének Charles Baudelaire. Útközben csatlakozik hozzájuk Alexandre Dumas. Kiérnek, csendben ereszkedik gödrébe a koporsó, a sírra szürke kőlap kerül, rajta franciaúl — *Henri Heine* — a neve.

És a költő, aki Düsseldorf, Bonn, Göttinga, Hamburg, Berlin, München s Itália részegítő ifjúságától a párizsi férfikorán át a matrác-sírig megjárta az emberi lélek legszédítőbb útjait, a párizsi Montmartre-temetőben pihen. Sírján levélszekerény: ma is, mint száz év óta mindig, bedobja névjegyét, aki arra jár. Minden nemzedék visszaadja a vizitet neki, aki mindegyikhez előre ellátogatott. Nincs európai és nincs magyar költő, aki azóta szünté rében s csontjában ne viselné. Megállapították már szabatosan, hogy első magyar fordítójára, Petőfire, pontosabban az útlevelek Petőfijére, a demokrata Petőfire, a rap-szódikus Petőfire, a dalteremtő Petőfire s általában a magyar dalköltészet, sőt a modern magyar költői magatartás kialakulására mekkora hatással volt. De sokkal nagyobb dolog, amikor majdnem egy évszázad távolából Ady Endre is abban találja meg újjongva testvériségét Petőfivel, hogy ő is — *Ő is!* Heinet szerette jobban, mint Goethét. Mert valóban: ha volt valaha nagy művészet a vi-

lagon, ha volt nagy művészete a versnek — hát a Heine művészete az volt, nagy még a legnagyobbak közt is. De valódi örökösei azok a nagy lírikusok, kiknek nagysága ott kezdődik, ahol az, amit szorosan csak művészetnek neveznek a botfülűek, véget ér. Nem véletlen, hogy nem túl a művészetben, hanem ép-penséggel ormán állva a legmagasabb művészetnek, rokon zengést adnak a szabad szelek járásától érintett hárfák. Aki ismeri Petőfi versét a *Rongyos vitéze*kről, — „*Ott állok én is a csatában Katonáid közt, századom!... S nem kérdelem én, hogy költeményim Túlélnek-e majd engemet? Ha el kell esniök talán e Csatában: ám hadd essenek!*” —, s aki ismeri a Heine híres szavait is: „*Csak legyen kenyere mindenkinek e Földön, s akkor nem bánom, ha a kenyeret akár egy Heinrich Heine nevű elfeledett költő verseinek papirosába is csomagolják!*” — aki e két nagy szót ismeri, nem érti félre ezt a tömör és mély zengést. Mert persze benne zeng az is, hogy *nem*: hogy a 'Szó, a Petőfi rongyos vitéze az igazság csatáján dehogyan is vész el, s hogy megistenül Heine szava is — épp mert a költők *így* beszéltek, *így* kínálták fel hősi áldozatnak. S ezért válik örökre drágán kísértővé az emberek lelkében a két költő szava, kinek egymástól messze, a segesvári s párizsi sírban bizony csak csontja nyugszik.

Heinére, Petőfibre egyaránt igazak egy Petőfi-könyv epilógusának szavai; az Illyés Gyula *Petőfijéé*: „*Orgazdának*

érezheti magát, aki csak verseinek 'szépségét' élvezi és elzárkózik a bennük rejlő parancstól.“ Mert bizony: „*Annak teljesítésével válthatunk csak jogot, hogy hívének, mondjuk magunkat; csak befogadásával, a szépség mellett a szellem átérzésével, érthetjük igazán költeményeit is. Ez a követelménye és ismérve; ez a követelmény az ismérve a nagy költészetnek.*“

...A nagy költészetnek: mely attól költészet, hogy emberség, s attól nagy, hogy talpig ember s lángelme volt, aki benne megnyilatkozott — s akit ezért visz örök útítársul magával mérhetetlen jövődjébe az emberiség.

RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS

Heine: Atta Troll. Nyáréji álom. Ford. Karinthy Frigyes. Bp. (1912.) Athenaeum. 96 old. (Modern Könyvtár 158—159. sz.)

Heine: Dalok könyve. Ford. és bev. Endrédi Sándor. Bp. (1906.) Athenaeum. 227 old. 1. t. (Irodalmi kincsek.)

Heine: Firenzei éjszakák. Ford. Bíró Sándor. Ill. Biczó András. Bp. (1946.) Dante. 91 old. (Dante új könyvtár.)

Heine: Itália. 1—3 kötet. Bp. 1921. Dante. 115. 128. 88 old. 5+7+3 t.

Heine: Németország. Faludy György átköltése. Bp. (1945.) Müller kiad. 101 old.

Heine Válogatott versei. Szerk. Vas István. Bódi László Heine-tanulmányával. Bp. 1951. Szépirodalmi Kk. 463 old.

Bódi László: Heinrich Heine. Ill. Bp. 1951. Közokt. Kk. 132 old.

Lukács György: Heine mint nemzeti költő. = Lukács György: Német realisták. Bp. 1955. Szépirodalmi Kk. 73—122. old.

Mehring, Franz: Heine élete. = Mehring: Irodalmi tanulmányok. Vál. és ford.: Birki Ágnes. Bp. 1950. Athenaeum. 52—95. old.

A KÖNYVMŰVÉSZETI VERSENY EREDMÉNYE

A könyvkiadó vállalatok az elmúlt év folyamán versenyben állottak kiadványaik minőségi színvonala tekintetében. Az elmúlt év legjobb átlagteljesítményéért első díjat és oklevelet kapott az *Akadémiai Könyvkiadó*, a második díjjal és ugyancsak oklevéllel jutalmazták a *Magvető Könyvkiadót*, míg az egész évi magasszínvonalú munkájáért dicséret oklevéllel tüntették ki a *Corvina*, az *Ifjúsági*, a *Képzőművészeti* és a *Művelt Nép Könyvkiadót*.

Díjazták az év legszebb könyveit is. Az egyik első díjat a *Corvina* és a *Képzőművészeti Könyvkiadó* közös kiadásában megjelent az *Akadémiai Könyvkiadó* által kiadott *Xilotonische Bestimmung...* című könyv kapta. A verseny során három második díjat is adtak ki. Az egyiket a *Vörösmarty* album (*Magvető*), a másikat a nemrégiben megjelent *Shakespeare hőrkötéses kiadása* (*Új Magyar*) a harmadikat a *Tilinkó* (*Ifjúsági*) című mű nyerte el.

Pályázati felhívás

Folyóiratunk szerkesztősége pályázatot hirdet olvasói részére: Írják meg, a fel szabadulás után megjelent magyar regények, elbeszélések, versek közül melyik nyerte meg legjobban tetszésüket, és azt is; hogy miért. Mindezt 15—25 sorban. A szerkesztőség által legjobbnak ítélt munkákat közöljük, ezekért a szokásos tiszteletdíjat fizetjük, ezenfelül íróikat könyvjutalomban is részesítjük. A pályázat folyamatos, határideje minden hó 15-e. Az eredményt első ízben márciusi számunkban közöljük. A pályázatokat a Könyvbarát szerkesztőségébe (Bp., Lenin körút 9—11.) kell küldeni.